

УДК 82-94 (091) Франко (477) Дорошенко

Наталія Мазур

РЕЦЕПЦІЯ ІВАНА ФРАНКА В МЕМУАРНИХ ТЕКСТАХ ДМИТРА ДОРОШЕНКА

У статті на матеріалі «Моїх споминів про давнє минуле (1901-1914 роки) і «Моїх споминів про недавнє минуле» (1914-1920 рр.) Д. Дорошенка розглянуто емоційно-оцінну характеристику образу І. Франка; наведено контексти реалізації лексичної семантики; відзначено взаємодію образних й емоційно-оцінних лексем; виділено контексти з оцінною семантикою образу Франка-мислителя, Франка-інтелектуала, Франка-борця.

Ключові слова: мемуарні тексти, мікроісторії, мініпортрети, українська інтелігенція, емоційний образ, емоційно-експресивна оповідь, епітетні характеристики.

In the paper the emotionally-estimated characteristic of I. Franko's image on the material of Dmytro Doroshenko's «My memories about the ancient past» (1901-1914) and «My memories about the recent past» (1914-1920) is considered; the contexts of lexical semantics realization are given; the interaction of imaginative and emotionally-estimated lexemes is distinguished; the contexts with estimated semantics of the image of Franko-thinker, Franko-intellectual, Franko-fighter are allocated.

Keywords: memoirs texts, microhistory, miniportraits, Ukrainian intelligentsia, emotional image, emotionally-expressional story, epithet characteristics.

Дмитро Дорошенко – визначний історик і громадський діяч. У першому томі «Моїх споминах про давнє минуле» (1901-1914 рр.) він згадував, як відбувалося становлення українського національного руху початку ХХ ст., а події, описані в другому томі «Мої спомини про недавнє минуле» (1914-1920 рр.), автор охарактеризував як найдраматичніший період української історії ХХ століття. Д. Дорошенко, який був губернським комісаром Чернігівщини у 1917 р., міністром іноземних справ Української Держави у 1918 р., учасником дипломатичних місій у 1919 р., брав участь у започаткуванні українського університету у Кам'янці-Подільському, а згодом був змушений перебувати у вигнанні, належить до когорти

тих небагатьох людей, щирість і порядність яких не піддавали сумнівам навіть політичні опоненти. [Дорошенко 2007, II: 2]. Автор споминів – блискучий мемуарист, який подає не лише опис подій, свідком яких був, але й дає нам змогу відчутти дух і сподівання того часу, знайомить із дуже відомими вже тоді діячами українства, – літераторами, митцями, журналістами, науковцями, меценатами [Дорошенко 2007, I: 2].

Початок ХХ ст. – це «був час формування нової суспільної свідомості, час соціальних зрушень, коли зароджувалася нова Українська держава, коли після національно-визвольних змагань настав час розчарувань, зневіри, внутрішнього протесту інтелігенції» [Єрмоленко 2013: 169]. К. Галушко у передмові до мемуарів Д. Дорошенка зазначає, що це був час, коли «Люди, які добре відчували дух часу і чули далекий грім змін, на початку ХХ століття вже грали певні політичні ролі, готуючись до майбутніх випробувань» [Дорошенко 2007, I: 8]. Цей період історії називали періодом «молодої України». «Молода Україна» – це той перехідний час кінця ХІХ – початку ХХ ст. [Гунчак 1993: 7], коли, як зауважив Іван Франко, українська інтелігенція і молодь відходять від культурництва й політично нейтрального українофільства й починають дошукуватися політичного розв'язання українського питання. Їхня діяльність в умовах царської Росії була вкрай небезпечною, та це не лякало палких молодих людей, які прагнули зняти довговічне ярмо зі свого народу, щоб зробити його вільним «у народів вольних колі» [Франко 1910: 112].

Спогади Д. Дорошенка цікаві тим, що розповідають читачам мікроісторії. У текстах – окремі штрихи, деталі до біографії Франка. І. Франко «належав до геніальних творців. Емпіричним доказом цього є його власна біографія, цікавіша за його твори» [Грицак 2006: 440]. Згадок про письменника не так і багато в мемуарах, але наскрізною є думка про вплив творів І. Франка на світогляд автора спогадів. Названі видання «Зоря», «ЛНВ», «Рада» уконкретнені іменами творців цих видань.

Вони відігравали суспільно-політичну і культурно-просвітницьку роль. А «власителями дум» читачів стали Франко і Грушевський, пор.: «З «Зорі» я довідався про українське життя в Галичині, про наші тамошні товариства,

довідався про імена Франка і Грушевського, які стали «власителями» моїх дум» [Дорошенко 2007, I: 41].

Автор спогадів слухав лекції цих учених у Львові влітку (червень) 1904 року на українських університетських курсах. Дорошенко згадує: «Курси були задумані по доволі широкій програмі. Мали приїхати для викладів проф. А. Кримський з Москви і професор М. Сумцов з Харкова, але вони не прибули, і викладали фактично: проф. М. Грушевський (історія України), Ів. Франко (українська література), проф. К. Студинський (відродження Галичини в половині 19 віку)...» [Дорошенко 2007, I: 87]; «Зате вподобали ми всі Франка. Він викладав спокійним рівним голосом, без зовнішніх ефектів, і хоч викладав старе українське письменство, але виклади були такі цікаві, такі глибокі змістом, що ми слухали з найбільшою увагою, не пропускаючи ні одної лекції великого вченого» [Дорошенко 2007, I: 88]; згадує Дорошенко й про ювілей Франка: «40-літній ювілей Франка святкували всі філії, а катеринославська улаштувала академію, на яку я приїздив уже з Києва (восени 1913 р. я переїхав до Києва, про що буде мова далі) і виголосив лекцію про Франка як про письменника і громадського діяча» [Дорошенко 2007, I: 176].

Одна лекція чи одна розмова з І. Франком могла вплинути на створення емоційного образу не тільки як вченого, але й як духовного вчителя, напр.: «Іноді приймав участь в наших прогуляках і Франко, що був дуже простий і милий в товаристві. Я був щасливий, що мав змогу говорити з тим, кого вважав за духовного вчителя з часів, коли складався мій світогляд, коли формувалися мої національні й літературні погляди» [Дорошенко 2007, I: 88]; «Почувши про наш [слухачів курсів у Львові] клопіт [не було де зупинитися на кілька днів у Львові], Франко сказав: «Ідіть жити до мене, у мене хата простора»... А ми зраділи: от, думаємо, будемо жити у самого Франка! Та це ж мов у Христа за пазухою!...» [Дорошенко 2007, I: 86].

Мемуаристика цікава тим, що конкретизує простір, час, деталі відчування або містить таку інформацію, де за окремим

незначним повідомленням простежується цілий мотив світогляду згаданої особи, напр.: *«По дорозі в трамваї Франко сказав, що він хотів би пошукати деяких старих книжок у якогось антиквара. Я сказав, що ми можемо по дорозі до редакції вступити до антиквара Семінського, бо це зовсім близьенько. Встали з трамвая і зайшли до Семінського. Франко привітався українською мовою, і Семінський відповів також по-українськи. Це сподобалося Франкові: «О, у вас можна говорити «по-нашому», – зауважив він. Я розказав Семінському, що пан доктор хочуть переглянути книжки з історії літератури. І Семінський почав викладати цілі стоси книжок. Франко дуже оживився, повеселішав – перед тим він був трохи сумний, похнюплений»* [Дорошенко 2007, I: 131].

Гострота питання про українську мову на початку ХХ століття в різних частинах України, що належали до різних імперій, зумовлювала активізацію перекладацької діяльності української інтелігенції. Дмитро Дорошенко порушує в мемуарах важливу проблему значення українськомовних перекладів, пор.: *«Вже як я був студентом університету, то один поляк привіз мені зі Львова Євангеліє українською мовою і «Фавста» Гете в перекладі Франка...»* [Дорошенко 2007, I: 44]. Очевидно, перекладацька діяльність Івана Франка сприяла тому, щоб твори світового мистецтва ставали фактами національної літератури.

Популярність Франка в перші десятиліття ХХ століття засвідчують і такі факти, як спроби перекладати Франкові твори іншими мовами. Всі, хто працював у «Раді», були причетні до словника української мови, який редагував Борис Грінченко, і до практики рецензування творів українською мовою, і до практики художніх перекладів. Завдяки мемуарам Дмитра Дорошенка довідуємося, що переклад «Перехресних книжок» зробив у тюрмі Симон Петлюра: *«Весною 1907 р. до складу редакції [«Рада»] прибув новий член, Симон Петлюра, український соціал-демократ... Я вже був знайомий з Петлюрою заочно і ще в Петербурзі старався з доручення С. Ф. Русової пристроїти до друку зроблений ним у тюрмі переклад «Перехресних стежок» Франка. Мої заходи не*

увінчалися успіхом і **дуже гарний переклад прекрасної повісти Франка не побачив світ**» [Дорошенко 2007, I: 122].

У пам'яті Д. Дорошенка закарбувався епізод про зустріч І. Франка і М. Петрова. Автор відтворює діалог двох дослідників історії української літератури, напр.: *«Щоб Петров [директор музею] знав, якого гостя він має перед собою, я представив йому Франка. Петров тільки глянув і звернувся зразу до нього так, наче вони тільки що перервали розмову і тепер її продовжують: «От ви кажете, що така-то інтермедія (він назвав її титул, – я вже не пам'ятаю, як він звучав) належить Довгалевському; а я вам кажу, що я натрапив на рукопис, з якого видно, що автором був Лацевський!» На це Франко: «Я, пане професоре, також мав у руках рукопис, з якого бачу, що це таки твір Довгалевського!» – І між обома вченими зав'язався науковий спір. Я мовчки прислухався цьому спору, щасливий, що доля так несподівано дала мені звести між собою цих двох великих дослідників історії українського письменства і чути їх імпрізований диспут»* [Дорошенко 2007, I: 134-135].

У спогадах автора наявна інтенція про дію, вчинок згаданої особи. Цей намір обов'язково пов'язаний із введенням в оповідь (опис) інших дійових осіб, і тоді імена Франка, Косача, Грінченка – це не простий перелік власних назв, а знаки конкретних вчинків, діяльності, справ, якими займалися конкретні люди, пор.: *«Десь перед Великодніми святами розійшлася по Києву чутка, що приїхав Франко. Оповідали, що його побачили на похоронах Петра Косача (чоловіка Олени Пчілки), куди він прийшов, видно, просто з поїзда. Пригадав собі адресу Косачів ще з свого колишнього побуту в Києві, явився просто туди й попав на похоронну відправу. Дехто пізнав Франка і спитав, чи він є дійсно Франко. Той сказав, що так»* [Дорошенко 2007, I: 130]; *«Того дня у Чикаленків було звичайне понеділкеве прийняття. Зрозуміла річ, що в центрі загальної уваги був Франко...»* [Дорошенко 2007, I: 132].

Хоч де з'являвся Іван Франко, він був у центрі загальної уваги: чи то на «звичайному понеділковому прийнятті у Чикаленків», чи то в книгарні, чи то на похоронах Петра

Косача, чи то у музеї. Згадуючи про І. Франка, Д. Дорошенко не міг оминати його рідної Галичини. Образ Франка уособлював весь інтелектуальний світ цього краю. Мемуари – чисто фактографічне об'єктивне, безоцінне повідомлення, але в споминах Д. Дорошенка про його відвідини Галичини, батьківщини І. Франка, натрапляємо на уривки емоційно-експресивної оповіді. Тональність цієї оповіді формують епітетні характеристики, підсилені семантикою часток, нанизувані риторичні питання, загалом вибух емоційного сприймання згаданих подій, напр.: *«І чи міг я думати тоді, в серпні 1916 року, що не мине й цілого року, як я їхатиму до цієї самої Галичини, – з спеціальною місією загоїти її рани, допомогти їй знову стати на ноги! Чи вистачить у мене сил? Чи вдасться мені побороти ті переешкоди й ті ворожі сили, що, перемінивши тільки форму, свій зверхній вигляд, знову готовились не дати просвітку нещасному, змученому краю... Про це я думав, коли в'їздили в стародавню браму Усть-Окопів і понад дорогою замаячили біленькі галицькі хатки під почорнілими солом'яними дахами, в котрих крилося стільки горя, стільки гіркого смутку! Галичина, країна моїх молодечих мрій, батьківщина Франка, що був моїм «власителем думь» в ті часи, як склався мій світогляд і формувалися мої переконання, земля, де кожен клаптик був зв'язаний з давноминулими подіями нашої історії і з новітніми змаганнями за відродження, ця Галичина простягалась тепер передо мною, і я їхав – жарти сказати: її правителем! Чи це не сон? Чи це не якась фантастична казка?»* [Дорошенко 2007, II: 111-112].

Ерудиція Франка захоплювала всіх, хто з ним спілкувався, а Дмитро Дорошенко згадує епізод: *«Коли Грінченко звернувся до присутніх, запитуючи, хто візьме на себе зрецензувати рукопис, Франко озвався, кажучи, що він прочитає рукопис і дасть рецензію. Звичайна річ, що кращого рецензента й бути не могло, бо хто ж краще від Франка знав Галичину, але, на лихо, Франко був хорий і навіть тримати рукопису в руках не міг. Але з пошани до великого письменника всі присутні заявили, що комісія буде лиш рада мати такого компетентного рецензента, але що хотіла б мати рецензію*

по змозі швидше. На це Франко заявив, що він буде готовий за два дні... Яке ж було здивовання нас усіх, коли Франко проказав нам (усно) прекрасну рецензію, яка свідчила, що він вповні зберіг пам'ять і всі свої великі знання. Його високий інтелект виявився в повнім блиску, і здавалось, що тяжка хвороба не відбилася на ньому» [Дорошенко 2007, I: 133].

Фізичний образ Франка в останні роки життя Дмитро Дорошенко зафіксував в спогадах: «Я зразу здогадався, що це був Франко. Боже, як він змінився з того часу, як я бачив його у Львові 1904 року! Це вже був каліка. Він не володів пучками рук, не міг сам без сторонньої помочі їсти, вдягатись, сякатись, і через те його старе зимове пальто з баранячим ковніром було страшенно брудне. Шкіра на пучках рук облізла, пальці були скорчені і час від часу нервово здригалися» [Дорошенко 2007, I: 130-131]. А втім, значно частіше на сторінках мемуарів вирізьблюється постать Франка-мислителя, Франка-інтелектуала, Франка, який відігравав провідну роль у суспільному русі Галичини на початку ХХ століття.

Описуючи подію урочистостей, пов'язаних з І. Франком в Катеринославі, Дорошенко згадує, як швидко змінювалися події упродовж 1914-1916 рр., напр.: «Так, восени 1916 року в Катеринославі було уряджено урочисті поминки по Іванові Франкові і я читав на них публічну лекцію про діяльність Франка українською мовою. В перерві до мене підійшов поліцмайстер і, прохаючи вибачення, зауважив, що в першій частині мого викладу було дещо таке, ніби я вороже ставлюся до російської мови та письменства (я говорив про москвофільський рух в Галичині). Я відповів, що абсолютно не мав на думці чимось образити російську мову та письменство, що то, може, пан поліцмайстер не гаразд розібрав мою українську мову. Він ще раз перепросив і залишив мене в спокої. В кінці 1914-го й в 1915 році мені просто не дозволили б читати українською мовою та ще про такого «мазепинця», як Франко» [Дорошенко 2007, II: 75].

Отже, факти, про які згадує мемуарист, стосуються його сприйняття, його особистих вражень, але, подані в сукупності подій, інформації про участь у них конкретних історичних діячів, ці факти стають історією української культури,

деталізуючи, унаочнюючи, наповнюючи емоційним змістом мініпортрети видатних українських діячів.

Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні / Я. Грицак. – К. : Критика, 2006. – 632 с.

Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.

Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки): науково-популярне видання / Д. Дорошенко. – К. Темпора, 2007. – 272 с.

Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 роки): науково-популярне видання / Д. Дорошенко. – К. Темпора, 2007. – 632 с.

Єрмоленко С. Епітети в щоденникових дискурсах Євгена Чикаленка і Сергія Єфремова: історично-мовний і ідіостильовий аспекти / С. Єрмоленко // Мова. Культура. Взаєморозуміння: зб. наук. праць. – Дрогобич : Коло, 2013. – Вип. III. – С. 169-177.

Франко І. Провідні ідеї й епізоди / І. Франко // Молода Україна. – 1910 – Ч. 1. – С. 95-121.

REFERENCES

Gryczak, Ya. (2006). Prorok u svoijj vitchyzni. Kyiv: Krytyka. (in Ukrainian)

Gunchak, T. (1993). Ukrayina: persha polovyna XX stolittya: Narysy politychnoyi istoriyi. Kyiv: Lybid'. (in Ukrainian)

Doroshenko, D. (2007). Moyi spomyny pro davnye mynule (1901-1914 roky): naukovo-populyarne vydannya. Kyiv: Tempora. (in Ukrainian)

Doroshenko, D. (2007). Moyi spomyny pro nedavnye mynule (1914-1920 roky): naukovo-populyarne vydannya. Kyiv: Tempora. (in Ukrainian)

Yermolenko, S. (2013). Epitety v shhodennykovykh dyskursah Yevgena Chykalenka i Sergiya Yefremova: istorychno-movnyj i idiostrylovyj aspekty. Mova. Kultura. Vzayemorozuminnya: zb. nauk. pracz`. Vyp. III, pp. 169-177. Drogobych : Kolo. (in Ukrainian)

Franko, I. (1910). Providni ideyi j epizody. *Moloda Ukrayina*. Ch. 1, pp. 95-121. (in Ukrainian)

Nataliya Mazur

RECEPTION OF IVAN FRANKO IN THE MEMOIRS OF DMYTRO DOROSHENKO

In the paper the emotionally-estimated characteristic of I. Franko's image on the material of Dmytro Doroshenko's «My memories about the ancient past» (1901-1914) and «My memories about the recent past» (1914-1920) is considered; the contexts of lexical semantics realization are given; the interaction of imaginative and emotionally-estimated lexemes is distinguished; the contexts with estimated semantics of the image of Franko-thinker, Franko-intellectual, Franko-fighter are allocated.

Doroshenko's memories are interesting because they tell us about micro-histories. His texts are separate strokes, details of I. Franko's biography. Both socio-political and cultural and educational roles were played by societies, education and Ukrainian-language publications. One lecture or one conversation with I. Franko could have influenced the creation of an emotional image not only as a scientist, but also as a spiritual teacher.

The memoir is interesting in that it specifies the space, time, details of the sensation, or contains such information, where, on a separate minor message, a whole motif of the person's worldview is traced.

The acuteness of the question of the Ukrainian language in different parts of Ukraine at the beginning of the 20th century, which belonged to different empires, led to the intensification of the translation activities of the Ukrainian intellectuals. Dmitry Doroshenko raises the importance of Ukrainian-language translations in his memoirs.

Remembering I. Franko, Doroshenko could not pass his native Galicia. Образ The whole intellectual world of this land embodies Franko. Memoirs are a purely factual, objective, invaluable message, but in D. Doroshenko's memoirs about his visit to Galicia, the homeland of I. Franko, we find the fragments of an emotionally expressive narrative. The tone of this narrative forms the epithet characteristics that are imprinted, amplified by the semantics of the particles, riddled with rhetorical questions, and the explosion of the emotional perception of the events in general.

The facts mentioned by the memoirist relate to his perception, his personal impressions, but they are taken in the aggregate of events, information on the participation of certain historical figures, these facts become a history of Ukrainian culture, detailing, specifying, filling the emotional content of mini portraits of prominent Ukrainian figures.

Статтю отримано 10.08.2016